

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 330.341.2 : 351.863+007.5
DOI: 10.31891/2307-5740-2018-266-1-6-12

БОГДАНОВ Р. І.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Северодонецьк

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: АСПЕКТ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ

Розглянуто проблеми і перспективи формування управлінських структур у системі економічної безпеки підприємства в сучасних умовах. Визначено, що служба економічної безпеки підприємства як традиційна складова структури управління підприємством не здатна до повного подолання загрози неузгодженості економічних інтересів акторів підприємства. Встановлено, що процес узгодження економічних інтересів розпочинається у інституційному середовищі, за межами та задовго до впливу структури управління підприємством. Запропоновано концепт інституціональної трансформації служби економічної безпеки, пов'язаної з наданням службі статусу самостійної внутрішньої інституції, що дозволить додати ваги впливу інституційного середовища на процес узгодження.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, служба, інституційне середовище, економічні інтереси, узгодження.

BOGDANOV R.

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk

FORMATION OF ADMINISTRATIVE STRUCTURES IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE: ASPECT OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF SECURITY SERVICE

In article problems and the prospects of formation of administrative structures in the system of economic security of the enterprise in modern conditions are considered. The service of economic security of the enterprise is not capable to full overcoming threat of inconsistency of economic interests of actors of the enterprise. The service of economic security of the enterprise as administrative structure in the system of economic security of the enterprise is inclined to the administrative pressure of the actors of the enterprise represented by administrative structures more highest level and cannot provide equality and constructibility of coordination of economic interests of all actors. Definition of institutional prerequisites, opportunities and approaches to removal of conflictness of economic interests means of a system of economic security of the enterprise becomes a relevant task. As a result of a theoretical research it is established that "economic interest" has signs of full institute. Economic interest always has the concrete carrier formulating it on the basis of own economic requirements and motives. The decision of the actor, what way of coordination to choose – constructive or destructive, creates prerequisites for emergence of threats of new type. Opposition to such threats becomes one of the most important problems of a system of economic security of the enterprise. Standard distribution of the rights, powers and responsibility in structure of business management does not give the chance to security service to overcome resistance of those actors who are above in hierarchy of administrative powers. The concept of institutional transformation of service of economic security of the enterprise connected with providing the status of an independent internal institution to service that will allow to add a leverage of the institutional environment over coordination process is offered. The directions of the decision are definition or specification of interrelations of functional components of security service and the corresponding components of the institutional environment; improvement of approaches to embedding of security service in the structure of structure of business management and approaches to formation of administrative structures in security service, capable to independent interaction with the institutional environment.

Keywords: economic security, enterprise, service, institutional environment, economic interest, coordination of interests.

Постановка задачі. Сучасні реалії господарювання в Україні зумовлюють появу нових, підвищених, вимог до формування та функціонування управлінських структур у системі економічної безпеки підприємства, найбільш розповсюдженим дедалі різновидом яких стає служба економічної безпеки підприємства. Розпорошення безпекозабезпечувальних функцій між традиційними складовими організаційної структури підприємства наразі не дозволяє досягти прийняттого рівня забезпеченості економічної безпеки. Але і у випадку створення окремих спеціалізованих служб економічної безпеки рівень економічної безпеки вітчизняних підприємств далекий від прийняттого. Однією з суттєвих проблем сучасності є поява нових типів загроз економічній діяльності, до яких можна віднести принципову неузгодженість економічних інтересів акторів підприємства. Зокрема ця проблема дуже актуальна для державних підприємств та підприємств, що систематично виконують державні замовлення.

Вирішення проблеми конфліктності економічних інтересів є предметом досліджень багатьох науково-практичних сфер, але на рівні підприємств на сьогодні відсутні управлінські структури такої

потужності, щоб забезпечити рівноправне узгодження економічних інтересів усіх акторів рівнів. Служба економічної безпеки підприємства може виступити такої структурою, але за умови інституційної трансформації її діяльності з метою посилення впливу на акторів підприємства, що знаходяться у зовнішньому середовищі.

З метою аксіологічної перевірки та підтвердження наведеної гіпотези необхідно дослідити три аспекти. Перший – стосується інституціональної структури підприємства та сукупності інституціональних відносин, що відбуваються насамперед усередині підприємства або ж здійснюються щодо акторів за межами підприємства. Другий аспект стосується сутності та структури економічних інтересів акторів підприємства та природи їхньої конфліктності. Третій аспект уособлює поєднання першого та другого – яким чином економічні інтереси акторів підприємства отримують інституціональний статус та вбудовуються в сітку інституціональних відносин.

Аналіз досліджень та публікацій та виділення невирішених частин. Досліджень, які б безпосередньо пов'язували вплив інституційного середовища з функціонуванням системи економічної безпеки підприємства, автору допоки не зустрічалися. Сучасна наукова думка у сфері економічної безпекології торкається проблематики узгодження економічних інтересів лише фрагментарно. Останнім часом отримав розвиток напрям економічної безпекології, який ототожнює систему економічної безпеки підприємства з функціональною системою [1] та безпосередньо пов'язує функціонування системи економічної безпеки підприємства з діями її суб'єктів, що базуються на їхніх поведінкових властивостях [2]. Такі погляди пропагують перехід в цілому від знеособленості до особистісних орієнтацій до організації процесів у системі економічної безпеки підприємства. Сучасні дослідження трансформаційних процесів у забезпеченні економічної безпеки підприємства [3] підтверджують суб'єктну орієнтацію на зміни об'єкт-суб'єктних відносин у цій сфері. Тому теоретичний базис даного дослідження складається трьох окремих блоків, що стосуються інституціоналізму, уособлених економічних інтересів та принципів функціонування служби економічної безпеки підприємства.

Перш за все слід відмітити, що потрібно розрізняти інституціоналізм та новий інституціоналізм. Якщо перший виник на тлі залучення здобутків соціальних наук до вирішення економічних проблем, то другий, навпаки, намагається застосовувати економічні підходи для вирішення соціально-суспільних проблем. Інституціоналізм є відносно самостійним науковим напрямом (засновники Т. Веблен та Дж. Коммонс), а новий інституціоналізм є відгалуженням неокласичної економічної теорії, тому серед його основоположників багато представників окремих течій неокласики, що сформували окремі течії у неоінституціоналізмі. Незважаючи на суттєву відмінність та певну незв'язність постулатів інституціоналізму та нового інституціоналізму у сучасних наукових дослідженнях досить часто вони розглядаються у єдиному контексті. У своїй науковій позиції нові інституціоналісти намагаються дистанціюватися, перш за все, від неокласиків, натомість у відносинах зі "старими" інституціоналістами нові не вбачають суттєвих протиріч.

У будь-якому випадку, саме інституціоналізм звернувся до заперечення концепції "раціональної людини" та принципу "економічної оптимізації". Людина не керується виключно економічною корисністю та не є виключно максимізатором або мінімізатором певного цільового економічного параметра. Домінуючою є поведінка людини, яка формується під впливом безлічі економічних та неекономічних факторів, соціальних норм та уособлюється певними правилами поведінки, залежними від соціально-економічного середовища існування людини. Інституціоналісти надали нового змісту поняттю інтересу та постулюють первинність інтересів суспільства щодо інтересів особистості. Тому саме інституціоналізм розглядається як теоретико-методологічна основа досліджень економічних інтересів індивідуумів у соціально-економічному середовищі.

Ключовими категоріями, крізь які розглядаються економічні інтереси у інституціоналізмі, є категорії інституційного середовища, інституту та інституції. Сутність та взаємозв'язок цих категорій є достатньо дослідженим та розкритим у сучасній науці, тому не має потреби дублювати широко досліджені аспекти.

Отже, автор даного дослідження схиляється до такого трактування поняття "інститут" як сукупності норм та правил, регулюючих взаємодію агентів інституційного середовища, визнання межі дії яких агентами залежить від працездатності механізмів контролю за дотриманням норм у певному інституційному середовищі, що забезпечується діяльністю інституцій у цьому середовищі. У свою чергу, "інституційним середовищем" слід вважати ситуаційну сукупність інститутів та інституцій, поєднаних інституційними відносинами певним чином подібними за типами та соціально-економічною спрямованістю. Це означає, що інституційне середовище не є єдиним для всіх, як, наприклад, Всесвіт. Функціонування окремих агентів середовища (організаційних форм), таких як, наприклад, підприємств, може відбуватися одночасно у декількох структурованих середовищах, виокремлення яких може відбуватися за різним принципом. Наприклад, за галузевою приналежністю агентів. У промислових, торгівельно-комерційних або аграрних підприємств інституційні середовища функціонування є різними. Безумовно, вони містять загальні, універсальні інститути та інституції, але сутність та спрямованість інституційних відносин у цих середовищах різні.

Принципово важливим для предмету даного дослідження є тлумачення поняття "інституція" та розуміння сфери його застосування. Значна кількість наукових джерел ототожнюють терміни "інститут" та

"інституція", але більшість сучасних дослідників схиляється до необхідності їхнього понятійного розділення. Будь-який процес інституалізації проходить два основоположних етапи. На першому з них визначається потреба у формуванні та регулюванні певних соціально-економічних відносин та визначаються певні "домовленості" щодо насичення цих відносин нормами та правилами. На другому етапі визначаються соціально-економічні зв'язки, взаємодія та відносини конкретних індивідів та соціально-економічних формацій. У результаті, інституалізація призводить до створення чіткої статусно-рольової структури суб'єктів та агентів інституціонального середовища, яка базується на спільно схвалених нормах та правилах. Отже, перший етап логічно пов'язаний зі створенням сукупності інститутів, а другий – зі створенням сукупності інституцій, завданням яких є практична реалізація схвалених норм та правил, або ж, простіше кажучи, забезпечення належного впливу того чи іншого інституту. Тобто інституціями стають певні типи організацій, які у інституціональному середовищі розташовані між інститутами та агентами, та переносять інституційну взаємодію між агентами. У нашому дослідженні фігурує такий розповсюджений тип агента інституційного середовища як підприємство. І саме позиція підприємства та його відносини з іншими суб'єктами у інституціональному середовищі представляє першочерговий інтерес.

Надалі розглянемо сутність, різновиди та природу конфліктів економічних інтересів акторів підприємств. Основою економічного життя суспільства є економічні відносини між людьми. Від досконалості економічних відносин залежить розвиток та стабільність суспільства, що дозволяє у повній мірі реалізувати ідею суспільної соціальної справедливості через можливість рівного доступу до економічних благ. У свою чергу, це означає рівність можливостей з реалізації власних економічних інтересів людей та суспільства. Економічні інтереси виступають об'єктивними мотивами діяльності людей, що відображають їхнє місце у суспільному виробництві. За виразом Ф. Енгельса: "...економічні відносини кожного суспільства проявляються, перш за все, як інтереси" [4, с. 271]. Таким чином економічні інтереси стають об'єктивними та невід'ємними умовами існування суспільства, які відображаються у свідомості людей у вигляді цілей та мотивів їхнього досягнення.

Найбільш різноманітно дослідженою проблематикою економічних інтересів та їхнього узгодження є у представників та послідовників класичної економічної теорії, зокрема Г. Гоббса, Дж. Кейнса, М. Олсона, А. Сміта, Е. де Сото, Ф. Хайека та інших. Початковою точкою їхніх досліджень також було визнання того, що економічні інтереси породжені певними економічними відносинами у суспільстві. Але, на відміну від вчень марксистів, класики враховували також позицію кожного з суб'єктів економічних відносин. Таким чином зміст та спрямованість економічних інтересів визначається різноманітністю та складністю системи економічних відносин та місцем розташування кожного суб'єкта у цих відносинах. Класиками привнесено розуміння того, що тлумачення економічного інтересу повинне відштовхуватися від властивостей конкретного індивіда – самостійного суб'єкта господарювання, а не від гіпотетичного суб'єкта з певними загальними властивостями та характеристиками. Дж. Бьюкенен з цього приводу відзначає: "...різноманіття суб'єктів господарювання породжує різноманіття економічних інтересів. Класифікація економічних інтересів здійснюється за допомогою різних критеріїв. Зокрема, в залежності від того, хто є носієм інтересу, розрізняють суспільні, колективні, особисті, національні та інтернаціональні, регіональні, відомчі, групові та сімейні, класові, інтереси соціальних груп тощо..." [5, с. 40]. Надалі Дж. Бьюкенен доповнює, що економічна теорія – це теорія, за допомогою якої "...можна пояснити, як відбувається узгодження окремих індивідуальних інтересів через механізм торгівлі чи обміну. Дійсно, коли припустити, що індивідуальні інтереси ідентичні, то зникає сам предмет економічної теорії. Якби усі люди мали однакові інтереси та здібності, не було б ніякої організованої економічної діяльності, що підлягає аналізу. Економічна теорія саме дає пояснення тому, чому люди співробітничать, використовуючи механізм обміну: вони роблять це, оскільки є відмінними один від одного" [6, с. 39–75]. Отже, наукові думки саме класиків економічної теорії можуть бути покладені в основу сучасних трактовок сутності та причин появи економічних інтересів, зокрема у акторів підприємства, та тлумачення підходів до їхнього узгодження. Існує безліч типів та різновидів економічних інтересів, узгодження яких неможливе без створення особливих макросистемних передумов такого узгодження. З врахуванням еkleктики акторів та їхніх економічних інтересів ключовою макросистемною передумовою узгодження стає створення певного інституційного середовища, яке бере на себе тягар забезпечення узгодженості інтересів з позицій вищих, ніж ті, на яких розташовані носії цих інтересів. Теоретико-методологічна база цього у подальшому сформована інституціоналістами як послідовниками класиків.

Але слід розуміти, що інтерес – це не будь-які відносини, а лише відносини, що відображають економічні зв'язки. Тому під час визначення сутності інтересу слід конкретизувати, що розуміється під сутністю. Багато дослідників у сутність інтересу вкладають одночасно його зміст, природу та причини виникнення. Це ускладнює розуміння сутності. Сутність інтересу складається, перш за все, з його внутрішніх властивостей. Сукупність вроджених властивостей, приналежність інтересу до певної родової групи визначає його природу. Природа інтересу – це форма його існування. Причина інтересу, у свою чергу, виражає зв'язок інтересу з різноманітними економічними процесами.

Усі різновиди певного інтересу повинні однаково відображати його сутність, незважаючи на конкретну форму існування різновиду інтересу. В ході розкриття сутності інтересу надважливими

характеристиками виступають структура та основа інтересу. Структурою інтересу є те, що залишається незмінним у інтересі у будь-яких формах прояву, основою інтересу є глибинна сутність економічних відносин, які відображаються цим інтересом. З цієї точки зору узагальненою основою усіх економічних інтересів є реалізація суспільних потреб. Але, незважаючи на численні трактування сутності економічного інтересу, слід завжди пам'ятати, що інтерес – це суто людський прояв. Прояв людини у суспільстві. Тому інтерес – це суто індивідуальний прояв.

У деяких наукових джерелах культивується думка, що може існувати певним чином безособовий економічний інтерес чи то суспільний економічний інтерес, виражений державою. Така трактовка є хибною, тому що вона припускає привласнення інтересів учасників економічних відносин окремими представниками державної влади, які у певному розумінні є антагоністами суспільних економічних відносин. Тому держава не може представляти інтереси суспільства у повній мірі. Таким чином, потрібно вважати, що інтерес – це дещо, що виражає відношення людини до суспільства, тобто інтерес є індивідуальним, та це дещо, що виражає схильність людини до регулювання своєї діяльності в суспільстві.

У якості об'єктивної основи інтересу виступають матеріальні умови відтворення. Вони не можуть бути обрані людиною будь-які, вони створені та надбані попередніми поколіннями і людина змушена відноситися до матеріальних умов як до об'єктивної реальності. Тому колективно співпадаючі інтереси можуть з'явитися лише за умови однакового у колективі людей сприйняття визначальних тенденцій розвитку матеріальних умов відтворення. Крім того, у сучасному суспільстві, де надважливою умовою відтворення стала інформація, до основи інтересу додається намагання індивіда реалізувати власний інтелектуальний потенціал.

Метою статті є теоретичне доемпіричне визначення інституційних передумов, можливостей та підходів до формування управлінських структур у системі економічної безпеки підприємства, здатних до повноцінної самостійної взаємодії з інституційним середовищем.

Виклад основного матеріалу. Вивчення теоретико-методологічних засад узгодження економічних інтересів дає можливість розуміти, що у основі інтересу завжди лежить певна потреба, тому інтереси є суб'єктивними. Це зумовлює окремий важливій бік дослідження сутності інтересів в цілому та економічних інтересів зокрема. Це проблема усвідомлення людиною власних інтересів, базованих на власних потребах. Ступінь усвідомлення власних економічних інтересів визначає ступінь усвідомлення шляхів та засобів реалізації цих інтересів та визначення власного місця у системі економічних відносин. У свою чергу, це дає розуміння людині того, що об'єктивно у її інтересах, а що не в її інтересах. Також можливість усвідомлення власних інтересів визначає можливість усвідомлення інтересів інших осіб.

Результатом усвідомлення власних економічних інтересів є виникнення певних мотивів діяльності людини, формування певних ціннісних настанов та зацікавленості у реалізації інтересу. Така суб'єктивна зацікавленість може бути вбудована у колективну свідомість та породити умовно колективні економічні інтереси. У зв'язку з цим, у межах даного дослідження економічним інтересом пропонується вважати поведінкову рису носія інтересу, базовану на усвідомленій потребі, з відповідним набором намірів, мотивів та стимулів соціально-економічних дій, обумовлених впливом відносин власності та намаганнями досягнення економічної вигоди. Реалізація економічного інтересу, окрім задоволення відповідної потреби, повинна забезпечувати носію покращення своєї позиції у системі економічних відносин. Це змушує організувати узгодження економічних інтересів не лише на базі економічних елементів свідомості людини-носія інтересу, а й з залученням його поведінкових властивостей.

Отже, об'єднуючим аспектом дослідження на підтвердження гіпотези щодо необхідності наділення служби економічної безпеки підприємства властивостями внутрішньої інституції для того, щоб служба могла ефективно визначати та регулювати процеси узгодження конфліктних економічних інтересів акторів підприємства у заданих конструктивних межах, є аспект інституціалізації економічних інтересів. Тобто аспект присвоєння економічним інтересам акторів підприємства певної інституціональної ролі та вбудовування їх у систему інституціональних відносин, де підприємство є елементом системи. Головною ідеєю є те, що у сучасному суспільному устрої інституціональні відносини є ієрархічно вищими та потужнішими ніж економічні. Якщо економічні відносини на власному рівні підлягають впорядкуванню дуже проблематично, то з рівня інституціональних відносин їх можна впорядкувати значно ефективніше. Найпростіший приклад – це те, що будь-які економічні відносини на підприємстві зобов'язані здійснюватися виключно у певному правовому полі. Правове поле, у свою чергу, є частиною інституціональних відносин, що регулюється та контролюється зовсім іншими, відносно підприємства, інституціями.

У цьому контексті узгодження економічних інтересів, що породжуються економічними відносинами, буде значно ефективнішим за умови впливу на процес узгодження з "висоти" інституціональних відносин. З іншого боку, служба економічної безпеки підприємства є дуже важливим учасником такого узгодження в цілому та єдиним учасником узгодження з точки зору встановлення та контролю за дотриманням меж конструктивного узгодження зокрема. Лише служба економічної безпеки може зупинити та протидіяти намаганням деструктивного узгодження інтересів. З цього витікає простий логічний висновок – служба економічної безпеки у власних можливостях повинна бути "піднята" на рівень

інституціональних відносин підприємства як самостійний "гравець". Але це потребує зміни структури управління підприємством та організаційних підходів до формування організаційної, управлінської та функціональної структури самої служби економічної безпеки.

Проблематика узгодження економічних інтересів акторів підприємства розподіляється на дві частини. Перша частина пов'язана зі зміною інституційної ролі служби економічної безпеки підприємства, що дало б можливість обмеження або уникнення впливу на процеси узгодження службою економічних інтересів окремими акторами підприємства. Друга частина пов'язана з визначенням дій служби економічної безпеки підприємства уздовж логічного ланцюга: "суб'єктивні потреби – суб'єктивні інтереси – об'єктивізовані мотиви діяльності – спільна узгоджена діяльність". Ключовими проблемами процесу узгодження економічних інтересів у тому вигляді, як він існує на сучасних підприємствах, нами визначено, по-перше, те, що вплив суспільного устрою та інституційного середовища на узгодження економічних інтересів починає здійснюватися задовго до того моменту, коли в процес узгодження включається підприємство та його структура управління. По-друге, суспільний устрій та інституційне середовище не чинять прямого впливу на процес узгодження на рівні підприємства, а здійснюють лише опосередкований вплив. Відповідно, жоден зі складників інституційного середовища не виступає певним прагматичним фільтром процесу узгодження.

Враховуючі ці недоліки та продовжуючи розкривати окремі боки висунутої гіпотези щодо необхідності надання службі економічної безпеки підприємства статусу самостійного "гравця" у інституційному середовищі, що дасть можливість залучити інституціональні відносини до узгодження економічних інтересів, які є ієрархічно вищими та потужнішими ніж економічні відносини, нами запропоновано удосконалений процес узгодження економічних інтересів на підприємстві. Удосконалений процес базується на розкритті трьох основних аспектів.

Перший аспект стосується обов'язкового виокремлення носіїв, представників та виразників інтересів. Цей розподіл є принципово важливим для процесу узгодження. Кожен з акторів є носієм власного інтересу, але деякі актори є представниками або виразниками інтересів інших акторів чи груп акторів. Наприклад, керівник підприємства є представником інтересів власників та виразником інтересів працівників підприємства.

Сукупність акторів підприємства не є еkleктичною, вона завжди ієрархічна. В цілому, кожен актор може виступати представником інтересів ієрархічно вищих акторів та виразником інтересів ієрархічно нижчих акторів. Це потрібно враховувати в процесі узгодження і це робить процес узгодження багатоступеневим та ланцюговим. На кожному шаблі процесу повинне відбутися узгодження окремим актом і мати самостійні результати. Це майже унеможливило застосування моделей узгодження на кшталт оптимізаційних.

Другий аспект удосконалення полягає у певній "механічній" зв'язці таких елементів процесу узгодження, як сукупність інтересів, структура управління підприємством та інституційне середовище. Візуальне відображення цієї ідеї образно представляє структуру управління та інституційне середовище як певні "стовпи", які "підпирають" сукупність інтересів та не дають їй впасти нижче рівня їхнього впливу. Змістовно це означає, що сукупність інтересів, що обробляється механізмом узгодження, проходить певну фільтрацію. Сенс фільтрації полягає у сортуванні економічних інтересів за суб'єктивними потребами акторів до початку їхнього узгодження. Увесь загал економічних інтересів не повинен одночасно включатися у процес узгодження. Суб'єктивні економічні потреби, що лежать у основі економічних інтересів, повинні піддаватися впливу "стовпів": структури управління підприємством та інституційного середовища на етапі їх усвідомлення та класифікації. Тобто не кожна суб'єктивна економічна потреба породжує економічний інтерес, який необхідно узгоджувати. Це б ускладнило процес узгодження до неможливості. Тому суб'єктивні економічні потреби повинні бути відпрацьовані структурою управління підприємством та інституційним середовищем на предмет відсіву несуттєвих. При цьому, і структура управління, і інституційне середовище повинні бути налаштовані на диференціацію носіїв, виразників та представників інтересів.

Загалом призначення удосконалень у двох вищевідзначених аспектах пов'язане з необхідністю пристосовування до сучасних тлумачень поняття "загроза" економічній діяльності підприємства. Конфліктність економічних інтересів акторів підприємства є класичним прикладом такої загрози. Як відзначено Г. В. Козаченко: "Загрозу діяльності підприємства становлять ті процеси та явища, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, поведінка суб'єктів зовнішнього середовища, що можуть за наявності деяких умов негативно вплинути на підприємство" [7, с. 11]. Принципово важливим є те, що вказані умови попередньо індиферентні щодо процесів і явищ та починають здійснювати негативний вплив лише під дією певної комбінації чинників. Таких комбінацій чинників безліч. Коли умови, що склалися, починають негативно впливати на діяльність підприємства та ініціювати загрози, то вони (умови) розподіляються на дві принципово різні групи. Це умови, що складаються закономірно, та умови, що мають штучний характер походження [7, с. 12]. У випадку з конфліктністю економічних інтересів, як доволі розповсюдженої загрози, також принципово важливо розподіляти умови виникнення загрози на вказані дві частини. Основною умовою, що породжує

конфліктність економічних інтересів, є прояв суб'єктивних економічних потреб. Тому важливо розподілити суб'єктивні економічні потреби, які виникають закономірно, та потреби, які мають штучний характер, ще до початку процесу узгодження. В цілому перші два аспекти удосконалення і мають це на меті.

Третій, основний аспект удосконалення полягає у вбудовуванні служби економічної безпеки підприємства у процес узгодження економічних інтересів. Якщо попередні два аспекти удосконалення процесу стосувалися забезпечення необхідних умов узгодження, то третій стосується зміни діяльності підприємства у цих умовах. Головне призначення служби економічної безпеки підприємства у процесі узгодження – це забезпечувати конструктивне узгодження та не допускати деструктивного узгодження. Принциповою відмінністю від інтерпретації процесу узгодження, існуючого на сьогодні, у даній інтерпретації служба економічної безпеки підприємства вбудована у ланцюг процесу узгодження і тому вона здійснює прямий вплив на результати процесу. Завдання служби безпеки у процесі узгодження інтересів багатогранні. По-перше, це протидія створенню умов на підприємстві, що штучно обумовлюють конфліктність інтересів там, де її принципово не має. По-друге, це відсікання суб'єктивних економічних потреб певних носіїв інтересів – акторів підприємства, які свідомо призведуть до конфліктності з уявленнями виразників інтересів узагальнених груп акторів. По-третє, це власне узгодження конфліктних економічних інтересів шляхом застосування доступного відповідно до законодавства загалом методів. По-четверте, це профілактична робота із попередження конфліктності інтересів. По-п'яте, нейтралізація наслідків конфліктності, що негативно відображається на діяльності підприємства та багато іншого.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У даній статті нами обґрунтовано зміну інституційної ролі служби економічної безпеки підприємства у зв'язку з необхідністю виконання нею низки вищезгаданих завдань із узгодження економічних інтересів акторів підприємства, для виконання яких традиційно розподілені у структурі управління підприємством повноважень, прав, обов'язків та відповідальності службі безпеки недостатньо.

На рис. 1 умовно зображено глибину проникнення впливу традиційної структури управління підприємством та трансформованої служби економічної безпеки підприємства на учасників процесу узгодження економічних інтересів. Структура управління має вплив на підприємство загалом на його внутрішніх акторів, але незначним чином торкає зовнішніх акторів та ніяким чином не впливає на більш глибокі шари – правове поле та інституційне середовище в цілому. Такої глибини впливу недостатньо для ефективного, а, головне, конструктивного узгодження інтересів.

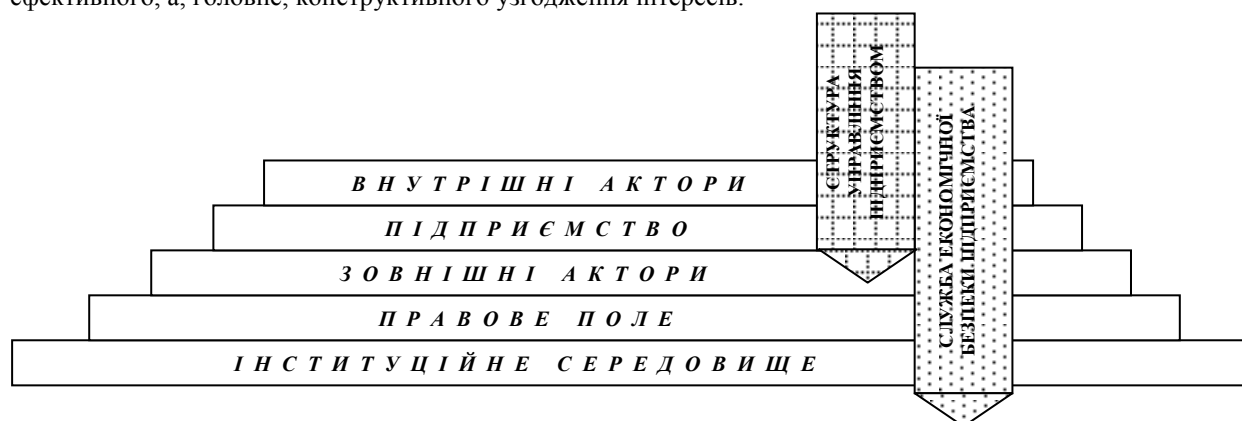

Рис. 1. Умовне співставлення можливостей структури управління підприємством та служби економічної безпеки підприємства у процесі узгодження економічних інтересів

Джерело: власна розробка автора.

Раніше нами встановлено, що зародження й усвідомлення економічного інтересу актору підприємства та початок процесу його узгодження відбувається далеко за межами підприємства і регулюється суспільним устроєм та інституційним середовищем. Фактично на рівні підприємства відбувається заключна частина процесу узгодження і можливості структури управління підприємством обмежені суто технічними заходами оцінки ступеня конфліктності та розрахунками допустимих меж оптимізації конфліктних інтересів. Тобто структура управління підприємством оперує наслідками конфліктності інтересів і не має ніякої можливості впливу на процес зародження конфліктності. Це, в кінцевому підсумку, обумовлює незначний ступінь впливу структури управління підприємством на конфліктність інтересів та її наслідки. Тобто структура управління підприємством не може ефективно протистояти появі та нейтралізації загрози конфліктності інтересів. Служба економічної безпеки підприємства як окрема управлінська структура усередині структури управління підприємством знаходиться у тому ж самому становищі – має можливість здебільшого лише нейтралізувати наслідки реалізації цієї загрози.

Тому основною ідеєю удосконалення формування служби у системі економічної безпеки підприємства є надання можливості впливати на узгодження економічних інтересів максимально "глибоко", до рівня впливу інституційного середовища. Для цього служба безпеки сама повинна стати повноправним

членом цього середовища, паралельно з функціонуванням у структурі управління підприємством. Близьким за суттю прикладом такої ролі є служба охорони праці на підприємстві. Вона безумовно є частиною структури управління підприємством, з усіма необхідними атрибутами, але ця служба знаходиться у певному правовому полі, дія якого значно потужніша ніж інтереси будь-якого актора підприємства. Керівник підприємства не може нехтувати вимогами служби охорони праці і не може застосувати владу, щоб вплинути на діяльність цієї служби.

Подібну роль повинна отримати і служба економічної безпеки підприємства. Звісно потрібно реально сприймати світ і розуміти, що водночас неможливо створити таку сукупність інституціональних відносин, де б служба безпеки отримала шукану самостійність. Але започаткувати такі перетворення можна на основі використання правового поля як наявної та діючої частини інституційного середовища. Певне удосконалення нормативно-правової бази функціонування підприємств може дати можливість розпочати означені перетворення.

Література

1. Овчаренко Є. І. Залучення теорії функціональних систем до системотворення у економічній безпеці підприємства / Овчаренко Є. І. // Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] : в 3 т. ; за заг. ред. Г.В. Козаченко. – Луганськ : "Промдрук", 2014. – Т. 3. – С. 165–211.
2. Овчаренко Є. І. Роль та поведінкові властивості людини у системі економічної безпеки підприємства / Є. І. Овчаренко // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2015. – № 3(55). – С. 14–157.
3. Івченко Є. А. Управління трансформаційними процесами в системі економічної безпеки підприємства / Є. А. Івченко // Економіка і право. – 2016. – № 3(45). – С. 38–45.
4. Маркс К. Сочинения : в 39 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. — М. : Политиздат, 1960. – Т. 18. – 540 с.
5. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики / Дж. Бьюкенен. – М. : Таурис Альфа, 1997. – 560 с.
6. Бьюкенен Дж. Расчёт согласия. Логические основания конституционной экономики / Дж. Бьюкенен, Г. Таллок // Сочинения. Т. 1 / гл. ред. кол. Нуреев Р. М. и др. – М. : Таурис Альфа, 1997. – С. 31–206.
7. Козаченко Г. В. Загроза діяльності підприємства: зміст поняття / Г. В. Козаченко // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 20 грудня 2018 р. – 20 січня 2019 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2019. – 161 с.

References

1. Ovcharenko Ye. I. Zaluchennia teorii funktsionalnykh system do systemotvorennia u ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva / Ovcharenko Ye. I. // Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo : [monohrafiia] : v 3 t. ; za zah. red. H.V. Kozachenko. – Luhansk : "Promdruk", 2014. – T. 3. – S. 165–211.
2. Ovcharenko Ye. I. Rol ta povedinkovi vlastyvosti liudyny u systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / Ye. I. Ovcharenko // Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva. – 2015. – № 3(55). – S. 14–157.
3. Ivchenko Ye. A. Upravlinnia transformatsiinymy protsesamy v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / Ye. A. Ivchenko // Ekonomika i pravo. – 2016. – № 3(45). – S. 38–45.
4. Marks K. Sochinenija : v 39 t. / K. Marks, F. Jengel's. – 2-e izd. — M. : Politizdat, 1960. – T. 18. – 540 s.
5. B'jukenen Dzh. Konstitucija jekonomicheskoi politiki / Dzh. B'jukenen. – M. : Taurus Al'fa, 1997. – 560 s.
6. B'jukenen Dzh. Raschjot soglasija. Logicheskie osnovanija konstitucionnoj jekonomiki / Dzh. B'jukenen, G. Tallok // Sochinenija. T. 1 / gl. red. kol. Nureev R. M. i dr. – M. : Taurus Al'fa, 1997. – S. 31–206.
7. Kozachenko H. V. Zahroza diialnosti pidpriemstva: zmist poniatia / H. V. Kozachenko // Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo : materialy V vseukrainskoi nauково-praktychnoi Internet-konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, 20 hrudnia 2018 r. – 20 sichnia 2019 r. – Poltava : PoltNTU, 2019. – 161 s.

Рецензія/Peer review : 13.01.2019

Надрукована/Printed : 01.02.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Овчаренко Є. І.